

Şeytan Üçgeni : Türkiye, Azerbaycan ve Ermenistan

Yalım Eralp

10 Mayıs 2010

Özet: Ermenistan ile Türkiye arasında imzalanan Protokoller iki ülke ilişkilerinde önemli bir dönemeci teşkil etmektedir. Onay süreci özellikle Türkiye'deki iç politika sıkıntıları dolayısıyla sekteye uğramış ve her iki ülkede de rafa kaldırılmıştır. Ancak, süreci öldürmemek önem taşımaktadır. Bu nedenle, Protokollerde yazılı olan ve gerçekleşmesi için onay gerektirmeyen unsurları her iki tarafın yürürlüğe koyması ilerisi için yumuşak geçiş yönünden yararlı olacaktır.

24 Nisan 2010 bazı Türk yetkililerine göre hasarsız geçti. Zira ABD Başkanı Obama o "sihirli" kelimeyi soykırımı kullanmadı. Aslında Başkan Obama o kelimeyi kullanmadan soykırım diyor. Meds Yeghern yani Büyük Felaket Ermenilerin soykırım ile eş anlamda kullandıkları bir ifade.

Bu vesile ile Türkiye ile Ermenistan arasında 2009 yılında imzalanan Protokollerin geleceği, daha doğrusu Protokollerin onayı meselesi akıllara geldi. Protokol metinleri iki ülkenin öncelikleri bakımından bir uzlaşmayı sağlıyor. Ermenistan bakımından sınırın açılması en önemli mesele; Türkiye bakımından ise Ermenistan'ın mevcut sınırı tanınması ve soykırım meselesini inceleyecek bir tarih komisyonunun kurulması. Protokoller her iki ülkede de şiddetli eleştiriye maruz kaldı.

Ermenistan'da tarih komisyonuna karşı çıkanlar soykırımın tartışmaya dahi açılmasına karşılar. Ayrıca, diplomatik ilişkilerin kurulmasına dair protokolle "uluslararası hukukta ilgili antlaşmalar uyarınca mevcut sınırın tanınmasına" ilişkin hüküm protokolle karşı çıkan Ermenilere göre 1921 Kars anlaşmasının dolaylı tanınması anlamına geliyor.

Türkiye'de ise anlaşmaya karşı çıkanlar aynı maddeler üzerinde duruyorlar. Kimileri Kars Anlaşmasının ismen zikredilmemesinin büyük hata olduğunu, özellikle Türkiye'nin Nahcivan üzerindeki gözetim (droit de regard) hakkından vazgeçmesi anlamına geldiğini, tarih komisyonunun ise soykırım konusunda pazarlık açacağını söylüyorlar. Ve de tabii Azeri topraklarının Ermenistan tarafından

işgali devam ettiği sürece Protokollerin onaylanamayacağını vurguluyorlar.

Türkiye’de Protokollere karşı çıkılması üzerine Azerbaycan da harekete geçti. Türk-Ermeni müzakerelerinden devamlı haberdar kılınan kardeş ülkenin milletvekilleri Türkiye’ye gelerek adeta iç politikanın bir parçası oldular. Kardeş ülke olmasa Türkiye’de büyük tepkiye neden olabilecek davranışlara girdiler. Ak Parti yetkilileri ve Başbakan bu durum karşısında şaşırıldı. Başbakan Erdoğan Bakü’ye giderek Yukarı Karabağ meselesi halledilmeden Protokollerin onaylanmayacağı konusunda teminat verdi. Aslında Başbakanın ifadeleri hem Dışişleri Bakanı Davutoğlu hem Dışişlerinin söylem ve düşüncelerinden ileri gidiyordu. Türk Hükümetleri şimdiye kadar sınırın açılması için Azeri-Ermeni sorununun halli konusunda bazı adımların atılmasından söz ediyorlardı. Zira Yukarı Karabağ sorununun hallinin ötelenmesi konusunda aslında hem Azeriler hem Ermeniler anlaşmışlardı. Meselenin özü Karabağ sorununun ne şekilde halledileceğinin mutabakat metnine konup konulmayacağı konusundaki görüş ayrılığı idi. Ermeniler metne referandum kelimesinin konmasını istiyorlar. Azeriler ise buna karşı çıkıyorlar. Sorunun hal şekli belirlenmedikçe Ermeniler de işgal altındaki diğer “reyon”lardan çekilmeye yanaşmıyor.

Türkiye’nin Protokollerin onaylanması için Azeri-Ermeni ihtilafının hal yoluna sokulması koşulu Ermenistan’ın tepkisine yol açtı. Türkiye’de Protokollere karşı çıkanlar da bu konunun Protokol metnine konulmamasını eleştirdiler. Aslında, böyle bir meseleyi yani

3’üncü ülke ile sorunu Protokole sokmak görülen bir metot değildir. Minsk Grubunun üç eş başkanı yani ABD, Rusya ve Fransa da Protokollerin onayının bir şarta bağlanmamasını vurgulayarak dolaylı biçimde Türkiye’nin tutumunu eleştirmiş oldular. Acaba bu aksaklık neden ortaya çıktı? Kültür Üniversitesi Küresel Siyasal Eğilimler Merkezinin düzenlediği Erivan ziyaretinde Ermeni yetkililer Türk heyetine Azeri-Ermeni ihtilafının halli konusunun görüşmelerde Türk tarafınca zikredilmediğini, sorunu Ermeni tarafının açtığını ve Azeri sorununun nasıl yönetileceğini sorduklarını, Türk tarafının da en yüksek düzeyde bu sorunun halledildiği yolunda cevap verdiklerini belirttiler. Türk Dışişleri yetkilileri ise bunun tam aksini bu sorunun görüşmelerde Türk tarafınca belirtildiğini vurguluyor. Ortada ciddi bir belirsizlik mevcut. Görüşmelere başkanlık eden İsviçre tarafı ise sessiz. Bu durumda ortaya üç olasılık çıkmaktadır: **a.** Türk tarafı görüşmelerde konuyu dile getirmiş, ama onay için bir şart olarak ileri sürmemiştir. **b.** Türk tarafı Ermenilerin iddia ettiği gibi konuyu dile getirmemiştir. **c.** Bunun nedeni olarak da Minsk grubu eş başkanları Türk tarafına Azeri-Ermeni sorununun halli konusunda ilerleme kaydedileceği hususunda güvence vermişlerdir.

Uzun zamandır Minsk Grubu eş başkanları Azeri-Ermeni ihtilafı konusunda iyimser beyanlarda bulunmayı adet haline getirdiler. Sorunun yüzde 95 halledildiği yolundaki ifadelere sık sık rastlanıldı. Uluslar arası ilişkilerde “şeytan daima ayrıntıdadır.” Meselenin en hassas noktası da halli beklenen yüzde 5’dir.

Onay konusunda Türk tarafında çıkan engellek olarak, Türk tarafı, Ermenistan Anayasa Mahkemesinin Protokollerin Ermeni Anayasasına uygunluğu konusunda aldığı kararın da Protokollere gölge düşürdüğünü ileri sürdü. Mahkemenin 6 sayfalık görüşünde esas itibarıyla Protokol hükümlerinin Ermeni Anayasasının Dibacesine ve Bağımsızlık Bildirgesinin 11'inci paragrafına ters düşer bir biçimde yorumlanamayacağı ve uygulanamayacağı belirtilmektedir. Bir diğer ifade ile, Ermenistan'ın "Batı Ermenistan da dahil işlenen soykırımın uluslar arası tanınması" fikri ve faaliyetinden vazgeçilemeyeceği vurgulanmaktadır. Söylenmek istenen, Protokol ile kurulması öngörülen tarih alt komisyonunun soykırımdan vazgeçildiği şeklinde yorumlanamayacağıdır. Mahkemenin bu kararının Protokolleri gölgelediğini uluslararası planda ikna edici şekilde iddia etmenin Türkiye için kolay olmayacağı düşünülmektedir. Aslında, daha sonra Başkan Sarkisyan'ın Rus medyasına verdiği mülakatta tarih komisyonunun soykırımı tartışmayacağı; soykırımın sonuçlarını ele alacağını söylemesi daha önemlidir. Benzer bir iddiayı Türkiye'de Protokollere karşı çıkanlar da ileri sürmüşlerdi. Protokolün ilgili hükmü "tarihi belgelerin ve arşivlerin ilmi ve tarafsız bir biçimde incelenmesi de dahil iki ülke halkı arasında ortak güveni sağlamaya yönelik bir diyalogdan" bahsetmektedir. Bu itibarla, Sarkisyan'ın ifadeleri metne uymuyor ama Ermenistan'ın bu maddeyi nasıl yorumladığını gösteriyor.

Protokollerin onay işleminin Türkiye'de durması Ermenistan'ı da harekete geçirdi. Önce Hükümete Protokollerden imzayı geri çekme hakkı veren yasa kabul edildi. Daha sonra da Başkan Protokollerin Ermenistan'da askıya alındığını ve onay işlemi Türkiye'de gerçekleşmeden Ermenistan'ın da harekete geçmeyeceğini açıkladı. Dolayısıyla Ermenistan da onay konusunda durumu Türkiye ile eşitledi. Ermenistan uluslar arası planda Türkiye'yi zor durumda bırakmak istese Protokolleri onaylar ve baskının Türkiye'ye yönelmesini sağlardı. Başbakan Erdoğan ile Sarkisyan arasında Nisan ayında Washington'da Nükleer Zirve dolayısıyla yapılan görüşmenin içeriği bilinmiyor. Ancak Erdoğan'ın, Türkiye'nin sürecin ve imzasının arkasında olduğu yolundaki beyanatının Ermenistan'ın süreçten çekilme yolundaki eğilimini engellediği tahmin edilmektedir. Sarkisyan'ın süreci dondurduğu yolundaki beyanatında Cumhurbaşkanı Gül'ün siyasal dürüstlüğünden bahsetmesi ise akla önemli bir hususu getirebilir. Türk-Ermeni müzakere sürecinde Yukarı Karabağ sürecinden Türkiye bahsetmemiştir. Zira Cumhurbaşkanı Gül onay sürecinin başka bir soruna bağlı olduğu yolunda beyanatlar vermiş de değildir.

İlişkilerin normalleşmesi yolunda Protokoller önemli bir işleve sahiptir. Süreçten vazgeçmek yanlış olur ve ileride yeni bir sürecin başlamasını dahi zora sokar. Sınırın açılması Ermenistan ekonomisi bakımından 1990'lı yıllarda olduğu kadar önem taşıyabilir. Gene de kapının açılması hem Ermenistan'ın daha rahat nefes almasını sağlayacak hem Ermenistan yönünden Azerbaycan'a karşı moral bir zafer olarak görülecektir.

Türkiye bakımından kapıyı kapalı tutmak bir anomalidir. Ayrıca, onun kadar Türkiye bakımından önemli bir husus da Ermenilerin dünya çapındaki soykırım kampanyasının hızını kesme arzusudur. Türkiye bu kampanyaya karşı hem tarih komisyonunun kurulmasını hem Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Dair Protokolün “iyi komşuluk ilişkilerinin ruhuyla uyuşmayacak politikalardan kaçınmak” maddesini kullanmaya çalışacaktır. Tarih komisyonunun kurulması önemlidir. Nitekim, ABD Dışişleri Bakanı Clinton soykırım kampanyasına karşı tarih komisyonunu işaret etmiştir. Aslında soykırım konusunda tarih komisyonu 2004 yılında Viyana Üniversitesi aracılığı ile yapıldığı gibi belge teatisinde bulunulmasına vesile olur. Soykırım iddiaları ile kararı verecek olan bir uluslararası mahkemedir.1948 Sözleşmesi de mahkemeyi işaret eder. Tarih komisyonu karar veremez. Ermeni tarafı komisyon aracılığı ile soykırımı görüşüyoruz diyecek, Türk tarafı da belgelerin tarafsız ve ilmi bir biçimde incelendiği mesajını verecektir.

Türk-Ermeni ilişkilerinin normalleşmesi süreci şimdilik rafa kalkmıştır. Ama ölmemiştir. Bu alanda protokoller onaylanmasa dahi süreci bir ölçüde ayakta tutmak için yapılması mümkün olanlar vardır.

Minsk Grubu: Üç Eş Başkan sorunun halli konusunda daha fazla gayret sarf etmelidir. Özellikle Rusya meseleyi enerji geçiş koridoru konusu olarak görmemelidir. Rusya'nın meselenin çözümünü enerji sorunlarını kendi lehine bağlama eğilimi içinde olduğu görülmektedir. Türk-Ermeni sınırının kapalı kalması ne kadar anomali ise işgal de öyledir. 1990'lı yıllarda Yukarı Karabağ sorununun Azeri toprak bütünlüğü çerçevesinde çözme düşüncesi giderek söz konusu bölgenin Ermenistan'a bağlanması fikrine dönüştüğü izlenimi alınmaktadır. Azerbaycan'ın zaman içinde silaha başvuru suretiyle sorunu halletme fikri hatalıdır. Daha büyük sorunlara yol açar. Madrid İlkelerinin hayata geçirilmesi Minsk Grubunun **bütünlük** içinde çabalarına bağlıdır.

Türkiye: Protokoller onaylanmamış durumda olsa bile onayı beklemeden yapılabilecekler vardır. Bunların başında protokolde öngörüldüğü gibi iki ülke Dışişleri Bakanlıkları arasında diyalogu kurmak, ilim ve eğitim alanında üniversiteler arasında talebe ve uzman değişimi yapmak gelmektedir. Bunlar için Protokollerin onayı şart değildir. Ayrıca, Türkiye'deki Ermeni miras ve kültürünün muhafaza ve geliştirilmesi zaten Protokoller olmasa da yapılması gereken bir husustur. İlâveten , kültür alanında komşu Ermenistan ile TV programları da dahil yapılacak çok şey vardır. Sivil toplum örgütlerinin katkılarıyla da halklar arasında daha yakın diyalog kurmak ilerisi için, ilişkilerde yumuşak geçiş için elzemdir.

Ermenistan: Ermenistan'ın soykırım düşüncesinden vazgeçmesini beklemek hayalciliktir. Bununla beraber, Ermenistan'ın bunu yaparken dahi daha dikkatli davranması mümkündür. Türkiye'yi her gün kötülemek fazla yarar sağlamaz. Üstelik halklar arasında yumuşamayı da engeller. Minsk Grubu çerçevesinde Madrid İlkelerinin uygulanması konusunda "yapıcı belirsizlik" formüllerini Ermenistan bir kenara itmemelidir.

Azerbaycan: Türk-Ermeni müzakere sürecinden bilgi sahibi kılınan bu kardeş ülke yöneticilerinin Türkiye'ye yönelik beyanlarında daha dikkatli olmaları beklenir. Tehdit, bağırma ve Rus kartını oynamak kısa dönemde karlı görünse de beklenmedik zararlara yol açabilir. Sınırın 15 yıldır kapalı olmasına rağmen Ermeni işgali devam ettiğine göre sınırın kapalı kalması Azeri-Ermeni sorununun hallinde bir etken olmaktan çıkmıştır. Nasıl başlangıçta Yukarı Karabağ'ın statüsünün ilgası yanlış olmuşsa yeni bir askeri hareket da işleri daha da karmaşık hale getirebilir.

Emekli Büyükelçi – Yalım ERALP

Yalım Eralp, Küresel Siyasal Eğilimler Merkezi (Global Political Trends Center – GPoT) Yüksek Danışma Kurulu üyesi, İstanbul Kültür Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi ve CNN Türk Diplomasi Yorumculuğu görevlerini yürütmektedir. 1939 yılı İstanbul doğumlu olan Yalım Eralp, 1958 yılında Forest Hills Lisesi'ni (New York) bitirmiş; 1962 yılında ise Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun olmuştur. 1962–1983 yılları arasında New York, Yunanistan ve Roma'da aynı zamanda bir mezunu olduğu NATO Savunma Koleji'nde diplomat ve Brüksel NATO Türk Delegasyonu'nda Müsteşarlık görevlerinde bulunmuştur. Washington Türkiye Büyükelçiliği'nde Maslahatgüzar olarak görev yapmıştır. Yalım Eralp, dört yıl boyunca Dışişleri Sözcülüğünde bulunduktan sonra, 1987 yılında Hindistan Büyükelçisi olmuştur. Büyükelçi Eralp, 1991–1996 yılları arasında dönemin Başbakanları olan Mesut Yılmaz ve Tansu Çiller'e Başdanışmanlıkta bulunmuş; aynı zamanda Dışişleri Bakanlığı'nda NATO İşleri Direktörlüğü'nü yürütmüştür. Eralp, 1996 yılında merkezi Viyana'da bulunan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı nezdinde Türkiye Büyükelçiliği görevini yapmıştır. Büyükelçi Eralp, 2000 yılında Dışişleri Bakanlığı'ndan emekliye ayrılmıştır.

GPoT Hakkında

Küresel Siyasal Eğilimler Merkezi (GPoT), 2008 yılında İstanbul Kültür Üniversitesi çatısı altında bağımsız bir araştırma birimi olarak kurulmuştur.

GPoT bünyesinde yapılan çalışmalar ile bölgesel ve uluslararası güncel siyasal eğilimler analiz edilmekte ve bu konularda öneriler sunulmaktadır.

**Bu çalışmada belirtilen fikirler ve sonuçlar yazarın kendi görüşleridir, GPoT ve İstanbul Kültür Üniversitesi'nin görüşlerini bağlayıcı nitelikte değildir.*